

ДОСУДОВА ДОПОВІДЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У КОНФЛІКТІ ІЗ КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОМ

Є. В. Івашев

кандидат юридичних наук, начальник циклу підготовки персоналу пробації Білоцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України

М. С. Микитенко

викладач Білоцерківського центру підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України

Упровадження у вітчизняну правову реальність інституту пробації потребує більш ґрунтовного дослідження такої її складової, як підготовка досудової доповіді про обвинуваченого неповнолітнього. Адже відповідно до ст. 314-1 Кримінального процесуального кодексу України досудова доповідь щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого злочину, крім випадків, передбачених цим Кодексом [2].

Завданням персоналу пробації, у взаємодії з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень, є:

- здійснення оцінки ризиків вчинення неповнолітнім повторного кримінального правопорушення;
- визначення соціально-психологічної характеристики обвинуваченої особи;
- формування висновку про можливість (неможливість) виправ-

лення неповнолітнього обвинуваченого без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк;

- аналіз впливу криміногенних факторів на поведінку неповнолітньої особи;
- надання рекомендацій щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень [4].

Належна комплексна реалізація відповідних заходів матиме значний вплив на подальший про-

цес виправлення та ресоціалізації неповнолітньої особи, яка опинилася у конфлікті із кримінальним законом.

Метою цієї статті є дослідження правових основ та методики складання досудової доповіді щодо неповнолітнього обвинуваченого.

Теоретичним підґрунтям написання статті стали нормативно-правові акти, зокрема: Закон України «Про пробацію» [4], Кримінально-виконавчий кодекс України [3], Кримінальний процесуальний кодекс України [2], наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку складання досудової доповіді» №200/5 від 27.01.2017 р. [5], праці вітчизняних фахівців у галузі кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології В. Беци [6, с.116], І. Богатирьової [7, с.141-152], Д. Ягунова [8, с. 72].

Одним із напрямів реформування вітчизняних підходів до роботи з неповнолітніми правопорушниками є впровадження відповідного позитивного досвіду зарубіжних країн, котрий переконливо демонструє, що використання покарань, не пов'язаних із позбавленням або обмеженням волі, розв'язує проблему завантаженості виховних установ, а також зниження рівня злочинності за допомогою використання соціологічних, психологічних та виховних методів роботи з особами, які вчинили злочини невеликої або середньої тяжкості, а в деяких випадках і тяжкі злочини.

Заповнення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення неповнолітньою особою, складання досудової доповіді стосовно обвинуваченого за відповідним запитом суду, складання індивідуального плану роботи з неповнолітнім засудженим – для України це нові напрями роботи, які введено після лютого 2015 р., у зв'язку із прийняттям Закону України «Про пробацію»

(далі – Закон) [4]. Наразі знайомство та безпосередня діяльність працівника органу пробації з клієнтом пробації починаються з підготовки досудової доповіді, на стадії судового розгляду справи.

В основу моделі інституту досудової доповіді у вітчизняному правовому просторі покладено досвід деяких країн Європи (Великобританії, Норвегії, Хорватії тощо) та Канади. Водночас розробка й використання відповідних інструментів у тій чи іншій формі здійснюється у багатьох країнах світу не один десяток років.

Так, Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) щодо запобіжних заходів, не пов'язаних з позбавленням волі («Токійські правила», 1985 р.), визначають використання судом «доповідей про соціальне обстеження», які містять актуальну інформацію про характер правопорушення та соціальну характеристику правопорушника [1].

У 1990 році ООН було впроваджено, так звані, Пекінські правила, згідно з якими під час розгляду будь-яких справ, окрім дрібних правопорушень, рекомендовано подавати до суду доповідь про життєві обставини підлітка, оточення і умови, в яких живе неповнолітня особа, або обставини, при яких було скоєно правопорушення [1].

В Україні досудова пробація, визначена в Законі, передбачає лише забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності. У Законі визначено, що досудова доповідь готується саме стосовно обвинуваченого. У частині 3 статті 9 цього Закону вказано, що вона повинна містити:

- соціально-психологічну характеристику;
- оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення;

– висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення [4].

Крім вищезазначеного, відповідно до ч. 3 ст. 12 Закону досудова доповідь про обвинуваченого неповнолітнього додатково повинна містити:

- інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку особи;
- рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень.

Досудова доповідь характеризується:

- зосередженням уваги на загальній інформації про неповнолітнього та його оточення;
- чітким зазначенням джерел інформації та переліку документів, на підставі яких вносяться дані;
- аргументованим складанням соціально-психологічної характеристики стосовно підлітка, на основі досліджених таких факторів, як:
 - історії правопорушень,
 - стосунків у сім'ї,
 - освіти або працевлаштування,
 - дозвілля та відпочинку,
 - стосунків з друзями та однокласниками,
 - вживання психотропних речовин,
 - особистих якостей та поведінки,
 - ставлення до правопорушень,
 - інших обставин/особистісних характеристик, які можуть вплинути на спроможність виконувати обов'язки, призначені судом [4].

Серед джерел досудової доповіді слід виділити інформацію, яку отримує працівник пробації від: суду, обвинуваченого, членів його родини, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, інших службових чи посадових осіб, які володіють необхідною інформацією.

Аналізуючи особові справи неповнолітніх засуджених, підоблікових кримінально-виконавчій інспекції Державної кримінально-виконавчої служби України, І. Богатирьовою встановлено, що документи, які містять інформацію про особу, складають не більше 20% від тієї кількості інформації, яка зазначена в досудовій доповіді [7, с. 254-261].

Особливої уваги заслуговують такі розділи досудової доповіді стосовно неповнолітнього обвинувачуваного, як: рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім обвинуваченим кримінальних правопорушень та висновок про можливість виправлення без обмеження або позбавлення волі на певний строк, адже саме вони містять інформацію про:

- обставини, які сприятимуть можливості скоєння повторного правопорушення;
- мотивацію підлітка до змін, ресурси громади, що сприятимуть виправленню та ресоціалізації неповнолітньої особи;
- наявні заходи, спрямовані на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень [5].

Слід наголосити, що відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, існують випадки, коли досудова доповідь не повинна складатися:

- щодо особи, стосовно якої прокурором складено клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності;
- щодо особи, яка вже відбуває покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі;
- щодо неповнолітнього, стосовно якого прокурором у порядку, передбаченому ст. 497 цього Кодексу, складено клопотання про застосування до нього примусових заходів виховного характеру;
- щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної від-

повідальності, за наявності підстави для застосування примусових заходів виховного характеру відповідно до пар. 2 гл. 38 розд. VI цього Кодексу;

- щодо особи, стосовно якої прокурором складено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру;

- щодо особи, до якої застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, проте вона вчинила новий злочин протягом невідбутої частини покарання;

- у разі якщо під час підготовчого судового засідання ухвалено судове рішення про затвердження угоди, передбаченої цим Кодексом [2].

Статус та повноваження осіб, які беруть участь у підготовці досудової доповіді, відіграють значну роль у її практичній реалізації. Так, представником персоналу органу пробації є посадова особа такого органу, яка за ухвалою суду складає та подає до суду досудову доповідь, відповідно до Кримінального процесуального кодексу України [2].

При складанні досудової доповіді працівник пробації має право:

- отримувати інформацію про обвинуваченого від підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів та громадян;
- викликати обвинуваченого до уповноваженого органу з питань пробації для отримання усних чи письмових пояснень;
- відвідувати обвинуваченого за місцем його проживання або перебування, роботи або навчання;
- відвідувати місця попереднього ув'язнення, якщо до обвинуваченого застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою;
- заявляти клопотання суду про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження щодо обставин, передбачених пп. 4 та 5 ч. 1 ст 91 цього Кодексу, а у кримінальних провадженнях щодо не-

повнолітнього обвинуваченого – додатково ст. ст. 485, 487 цього Кодексу в порядку, передбаченому ст. 317 цього Кодексу;

- бути присутнім під час проведення судового засідання;
- заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом [2].

Одночасно під час реалізації своїх повноважень працівник пробації зобов'язаний:

- складати досудову доповідь і подавати її до суду в строк, визначений ухвалою суду;
- дотримуватися прав і свобод людини і громадянина;
- невідкладно повідомляти суд про наявність або виникнення об'єктивних обставин, що унеможливають підготовку або своєчасне подання досудової доповіді;
- надавати пояснення з поставлених судом питань щодо досудової доповіді під час судового розгляду;
- не розголошувати будь-які відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків;
- не допускати розголошення в будь-який спосіб конфіденційної інформації, яку йому було довірено або яка стала відома у зв'язку з виконанням обов'язків;
- заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом [2].

При цьому законодавством встановлено також і обов'язки обвинуваченого, якими є:

- прибути за викликом до підрозділу пробації для проведення бесіди з метою складення досудової доповіді або письмово повідомити про відмову від участі у цьому;
- надавати достовірну інформацію представнику персоналу органу пробації, необхідну для її підготовки [2].

У роботі із підлітками, які опинилися у конфлікті із кримінальним законом, як у медицині, своєчасне та якісне діагностування причин девіантної поведінки особи, визна-

чення ступеня ризику скоєння останніми повторних кримінальних правопорушень, а також рівня небезпеки для суспільства (у тому числі для окремих осіб) є запорукою ефективного подальшого професійного корекційного втручання. Перехід від «карального» до «виправного» підходу в роботі із неповнолітніми правопорушниками означає застосування судом останніх таких заходів виховного впливу, котрі найбільш ефективно забезпечать нейтралізацію криміногенних факторів, а також сформують у особи готовність до

самосвідомої правослухняної поведінки.

Досудова доповідь зосереджує увагу на особистості правопорушника. Такий підхід дозволяє:

– врахувати й оцінити вплив внутрішніх та зовнішніх чинників і стрес-факторів, що присутні в житті неповнолітнього;

– поглянути на ситуацію очима підлітка.

Зміст досудової доповіді повинен відображати повноту аналізу ситуації обвинуваченого, об'єктивність та неупередженість позиції органу пробації, обов'язково

мають бути враховані доступність відповідних програм і послуг на території місця проживання неповнолітнього, що найбільш відповідають його цільовим потребам.

Працівник органу пробації формує висновок про можливість виправлення неповнолітнього без позбавлення або обмеження волі на певний строк. Таким чином, інформація, що міститься в досудовій доповіді, створює фундамент для подальшого надання послуг, які сприятимуть успішній реабілітації підлітка та його реінтеграції в суспільство. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх ООН ; Правила, Міжнародний документ від 29.11.1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
4. Закон України «Про пробацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/160-19>
5. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку складення досудової доповіді» від 27.01.2017 р. №200/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17>
6. Впровадження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні : [посіб.] / За ред. О. В. Беци. – К. : МП «Леся», 2003. – 116 с.
7. Богатирьова О. І. Дослідження особистості (досудова доповідь) як одна із функцій служби пробації / О. І. Богатирьова // Право та управління. – 2012. – № 2. – С. 141-152 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis
8. Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура : конспект лекцій. Вид. четверте, змін. та допов. – Одеса : Фенікс, 2008. – 72 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dmytro-yagunov.at.ua/publ>
9. Богатирьова О. І. Сутність інституту пробації у сучасному зарубіжному праві / О. І. Богатирьова // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України [текст] : зб. наук. ст. Вип. 31. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – 2013. – № 25. – С. 254-261.